

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ І НАВИЧОК ВИРАЗНОГО ЧИТАННЯ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ ВНЗ (за матеріалами пошуково-розвідувального експерименту)

Актуальність дослідження визначається необхідністю, як на рівні вищої школи, так і на рівні загальнодержавному, формування мовленнєвої особистості. Мовна особистість, за А.М.Богущ, вирізняється комунікативно-риторичними якостями, що є ознакою культури мовлення: правильність, нормативність, адекватність, логічність, багатство, виразність, образність та ін. [2]. Майбутній вихователь, як мовна особистість, під час навчання у ВНЗі опановує необхідний мінімум знань умінь і навичок (теоретичний блок та блок практичного застосування), що є базовим стосовно обраної спеціальності. Одним із структурних компонентів мовної особистості В.В.Красних вважає "власне мовну особистість", що виявляє себе в мовленнєвій діяльності, при цьому володіє сукупністю знань і уявлень[5]. Вченими виокремлюються умови, від яких залежить виразність мови окремої людини. Однією з таких умов є "систематичне й усвідомлене тренування мовних навичок" [3]. Підґрунтям у формуванні мовленнєвої особистості виступає мовна освіта, а саме формування вмінь і навичок виразного читання і розповідання, які є вагомими у формуванні мовленнєвої особистості дитини – дошкільного віку.

Метою започаткованого дослідження виступає формування вмінь і навичок виразного читання в студентів дошкільних факультетів.

Теоретичні засади дослідження становили праці лінгводидактів (А.Богущ, Ж.Горіна, О.Трифорова, М. Черкасов та ін.) щодо формування мовної особистості на різних вікових етапах, лінгвістів (В. Артьомов, Н. Бабич, Б.Головін, Д.Розенталь, Л. Скворцов, І.Татаріна та ін.) щодо нормативності мовлення, формування його комунікативних якостей; лінгводидактів (Н.Бабич, Г.Михальська, О.Мурашов, Г.Сагач та ін.) з питань організації мовленнєвої поведінки педагога питань фахової підготовки майбутніх педагогів; щодо формування в них творчої та іншомовної комунікативної компетенції; формування професійно-педагогічного іміджу, майстерності і артистизму (С. Барбіна, І. Зязон, В. Кравець, К. Станіславський та ін.); культури мовлення (О. Ахманова, А. Богущ, Н. Бабич, Б. Головін, А. Овчиннікова, М. Пентилюк, С. Хаджирадєва та ін.), риторичної компетенції (Г. Михальська, О. Мурашов, Г. Сагач та ін.), комунікативних умінь педагога (Л. Виготський, М. Ісаєнко, Л. Кондрашова, Н. Талізін, А. Усова та ін.).

Зважаючи на численні наукові дослідження, зауважимо, що поза увагою вчених залишилось питання формування мовних умінь і навичок у студентів, що є необхідними для роботи з дошкільниками.

На етапі пошуково-розвідувального експерименту передбачалось здійснити анкетування студентів дошкільних факультетів педагогічних факультетів щодо вивчення ступеня необхідності предмета "Основи культури мовлення та виразне читання" та визначити її місце в структурі системи підготовки майбутніх вихователів. Експеримент проводився на базі Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського зі студентами 1 курсів. В експериментальній роботі було задіяно 4 групи, 2 з яких були експериментальними, а дві контрольними. У пошуково-розвідувальному експерименті було задіяно 100 студентів. Отримані дані аналізувались та заносились до таблиць.

Ступінь необхідності поняття "навички виразного читання" і предмета "Культура мовлення та виразне читання" було з'ясовано в ході анкетування студентів перших курсів дошкільних факультетів. Так, при проведенні анкетування студентам було запропоновано відповісти на такі запитання:

1. Що таке "виразне читання"? 2. Дайте визначення поняття "навички виразного читання"? 3. Які ознаки культури мовлення ви знаєте? 4. Які навички виразного читання, є, на вашу думку, визначальними для майбутніх вихователів ДНЗ? 5. Як Ви оцінюєте власний рівень сформованості навичок виразного читання? 6. Як ви реалізуєте навички виразного читання в ДНЗ під час педагогічної практики? 7. Як мовлення вихователя впливає на рівень засвоєння дошкільниками змісту художніх творів? 8. Якими джерелами ви послуговуєтесь на етапі підготовки до практичних занять з методики "Основи культури мовлення та виразне читання"? 9. Чи відчуваєте Ви потребу в мовній самоосвіті. 10. Які особливості читання творів різних жанрів у дошкільному закладі ви знаєте?

Як довели результати анкетування, більша частина студентів (55%) зазнала значних труднощів при визначенні понять "виразне читання", "навички виразного читання". У ході проведення анкетування ми отримали такі дані. На перше запитання "Що таке виразне читання?" відповіли правильно 20% респондентів. За правильну відповідь ми приймали визначення виразного читання як "мистецтва відтворення в живому слові думок, почуттів, настроїв, переживань, якими насичено художній твір. У процесі такого читання виявляється особисте ставлення виконавця до виконання ним твору, відчувається його виконавський намір, який виливається в діяння словами (слово дію)". Більшість респондентів (55%) звели визначення виразного читання до "відтворення вголос з правильною інтонацією, паузою або правильність, чистота, логічність прочитаного". Незначна кількість респондентів (25%) респондентів визначили виразне читання як "уміння гарно читати і говорити вимовляти в голос, дотримуючись розділових знаків".

На друге запитання "Дайте визначення поняття "навички виразного читання"? ми отримали лише 10% правильних відповідей. За правильну відповідь ми приймали визначення навички – як "уміння, набуте досвідом, звичкою, вправами; дія сформована шляхом повторення". Більша кількість респондентів (80%) визначили навичку як "теоретичні знання, які не вимагають зусиль". За визначенням решти респондентів (10%) – будь-яка навичка може перерости в талант.

На третє запитання "Які ознаки культури мовлення ви знаєте?" лише 15 відсотків респондентів назвали 3-поміж ознак культури мовлення такі ознаки як: правильність, доречність, виразність, образність. Переважна більшість респондентів 56% не назвали жодної з ознак культури мовлення. Незначна кількість респондентів (29%) – визначили 3-поміж ознак культури мовлення такі як: ввічливість, толерантність тощо.

На четверте запитання "Які навички виразного читання, є, на вашу думку, визначальними для майбутніх вихователів ДНЗ?" 35% респондентів визначили як необхідні: навички спілкуватися з дошкільниками; читати художні твори; уміння

будувати діалог. Переважна більшість опитаних (55%) не змогли визначити, які саме навички виразного читання мають бути сформовані у вихователів ДНЗ. Лише 10% респондентів, дали правильну відповідь, визначивши з-поміж навичок виразного читання такі, як-от: здібність педагога оформлювати свій виступ у відповідності з чинними мовними нормами; читання творів різних жанрів з урахуванням їх особливостей тощо.

На п'яте запитання "Як Ви оцінюєте власний рівень сформованості навичок виразного читання?" 85% визначили свій рівень сформованості навичок виразного читання як низький, зауваживши при цьому, що їм бракує практичних занять з означеної методики. Незначна кількість респондентів 7% задоволені своїми здібностями презентувати тексти. Решта опитаних (8%) не відповіли на запитання.

На шосте запитання "Як ви реалізуєте навички виразного читання в ДНЗ під час педагогічної практики?". Більшість з опитаних студентів (78%) - не використовують навички виразного читання під час проходження педагогічної практики. Лише 9% опитаних під час педагогічної практики використовують набуті теоретичні знання, а саме: під час читання художніх творів займаються підготовкою до презентації художніх творів дітям дошкільного віку, виконують з дошкільниками вправи на розвиток дихання, голосу тощо. 13% респондентів взагалі не змогли відповісти на означене питання.

На сьоме запитання "Як мовлення вихователя впливає на рівень засвоєння дошкільниками змісту художніх творів"? 60% опитаних відповіли, що мовлення вихователя впливає на дітей лише під час проведення режимних процесів. 25% студентів під час відповідей визначилися, що мовлення вихователя має вирішальну роль у мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку, отже, має бути організоване з урахуванням усіх мовних норм і правил. 15 відсотків респондентів вважають доцільними проведення при дошкільних закладах семінарів практикумів для вихователів дошкільних закладів, що мають бути спрямовані на підвищення рівня мовленнєвої підготовки та формування в них навичок виразного читання.

На восьме запитання "Якими джерелами ви послуговуєтесь на етапі підготовки до практичних занять з методики "Основи культури мовлення та виразне читання"? ми отримали такі відповіді: 50% респондентів дали правильну відповідь, під час підготовки до семінарів та практичних вони користуються конспектами, словниками, підручниками, журналами, першоджерелами тощо. 42% опитаних під час підготовки до практичних занять користуються тільки конспектами. 8% респондентів до практичних не готуються взагалі.

На дев'яте запитання "Чи відчуваєте Ви потребу в мовній самоосвіті?" 86% респондентів виявили свою готовність та бажання брати участь у роботі наукового гуртка "Словесна майстерність", що організований при факультеті дошкільного виховання. Решта респондентів 14% не виявили бажання вдосконалити свій мовленнєвий потенціал.

На останнє, десяте запитання "Які особливості читання творів різних жанрів в дошкільному закладі ви знаєте?" 75% не змогли визначитися, серед особливостей читання творів змогли назвати лише "читання вголос та пошепки", "читання напам'ять та за книгою". Лише 5% студентів з-поміж особливостей читання творів різних жанрів виокремили необхідність при читанні враховувати композиційні особливості будови художніх творів. 20% респондентів не змогли відповісти на означене питання.

Результати анкетування засвідчили недостатній рівень теоретичної і практичної підготовки студентів першого курсу педагогічного факультету з курсу "Основи культури мовлення та виразне читання". З одного боку студенти відчувають гостру необхідність у формуванні навичок виразного читання, а з іншого боку, у змістовій структурі навчання майбутніх вихователів відсутній курс, що має на меті формування навичок виразного читання (наявний курс "Основи культури мовлення та виразного читання" з мінімальним кредитом навчальних одиниць 18 лекційних годин та 12 практичних). Зрозуміло, що така кількість годин не дає змогу в повному обсязі проводити цілеспрямовану та поетапну роботу з формування навичок виразного читання в студентів педагогічних факультетів ВНЗ, майбутніх вихователів.

Метою констатувального експерименту – було визначення рівнів сформованості навичок виразного читання в студентів педагогічних факультетів. У критерії їх оцінювання було закладено показники, які складають основу виразного читання. Було визначено 4 критерії сформованості навичок виразного читання в студентів педагогічних факультетів.

1 критерій. Нормативність мовлення та використання засобів логіко – емоційної виразності читання під час усних висловлювань.

Показник: правильність, точність, доречність, виразність, образність, експресивність мовлення, тощо;

Показник: вживання під час усного висловлювання засобів логіко-емоційної виразності читання;

Показник: уміння виокремлювати засоби логіко-емоційної виразності під час аналізу художнього твору.

2 критерій: досконале володіння технічними показниками мовлення та виразно-сценічна компетенція.

Показник: уміння керувати власним диханням

Показник: дикційна чіткість

Показник: інтонаційна виразність

Показник: уміння варіювати темпові зміни при читанні творів різних жанрів.

3 критерій: використання в мовленні невербальних засобів виразності.

Показник: вживання під час презентації художнього твору міміки.

Показник: використання під час розповідання текстів художньої літератури та при переказі різних видів жестів.

Охарактеризуємо кожен з них більш докладно.

Нормативність мовлення та використання засобів логіко-емоційної виразності читання під час усних висловлювань характеризується передусім розумінням специфіки основних ознак культури мовлення (виразність, доречність, правильність, багатство (різноманітність), доречність, виразність, образність, експресивність) та визначається вмінням використовувати засоби логіко-емоційної виразності під час усних висловлювань та виокремлювати їх під час аналізу художнього твору.

Досконале володіння технічними показниками виразного мовлення та виразно-сценічна компетенція передбачає вміння студентів під час усних висловлювань, презентації художніх творів дітям дошкільного віку та аналізу художніх творів володіти технічними показниками виразного мовлення і виразного читання (дихання, голос, дикція, інтонація, темп, тембр тощо).

Використання в мовленні невербальних засобів виразності передбачає наявність у майбутніх вихователів умінь вільного та невимушеного володіння позамовними або екстралінгвістичними засобами виразності, передачу їх під час

публічного виступу та використання під час інсценізації та драматизації художніх творів з дітьми дошкільного віку.

З метою виявлення рівнів сформованості навичок виразного читання в студентів педагогічних факультетів до визначених показників було розроблено низку завдань. Опишемо їх сутність та проілюструємо прикладами.

Започатковуючи експериментальну роботу, студентам було запропоновано завести спеціальний зошит з практичних робіт "Ораторські перлини", в якому студенти виконували всі практичні завдання, що виконувались як на заняттях, так і в домашній обстановці.

1 критерій. Нормативність мовлення та використання засобів логіко-емоційної виразності читання під час усних висловлювань.

Показник: правильність, точність, доречність, виразність, образність, експресивність мовлення тощо.

Завдання 1. Написання твору.

Мета: визначити рівень сформованості в усному мовленні студентів такої комунікативної якості як правильність.

Пропоновані теми: "Яким повинен бути сучасний вихователь ДНЗ"; "Бути вихователем – чи означає це мати вроджений дар?"; "Чи важливо для майбутнього вихователя вміння спілкуватися?"

Форма спілкування: групова

Процедура виконання: складання короткого твору.

Показник: вживання під час усного висловлювання засобів логіко-емоційної виразності читання

Завдання 2. "Складання казки за вказаним початком".

Мета: виявити вміння студентів самостійно висловлювати, добирати при цьому виразники засобів логіко – емоційної виразності читання, задля передачі власних думок, фантазувати, емоційно співпереживати.

Форма спілкування: групова.

Процедура виконання: Завдання вирізнялося своїм обрамленням, створював викладач, перед його безпосереднім виконанням. Спочатку була проведена бесіда стимулюючо-емоційного характеру.

Питання до бесіди:

1. Що таке казка? 2. Що ви знаєте про неї? 3. Ви читали казки чи вам хтось їх розповідав (хто саме)? 3. Які ваші улюблені казкові герої? 4. Як ви гадаєте, якою була перша казка, створена на нашій Землі? Сьогодні ми здійснимо мандрівку до казки. Мандрівка розпочалась... Студенти створюють власну казку.

Показник: уміння виокремлювати засоби логіко-емоційної виразності під час аналізу художнього твору.

Завдання 3. Прочитайте українську народну казку "Коза – дерева". Випишіть до зошиту з практичних робіт всі засоби логіко-емоційної виразності.

Мета: з'ясувати вміння студентів аналізувати художній твір.

2 критерій: досконале володіння технічними показниками виразного мовлення та виразно-сценічна компетенція.

Показник: уміння керувати власним диханням.

Завдання 4. Як ти дихаєш?

Мета: з'ясувати тип дихання кожного студента.

Форма спілкування: індивідуальна.

Процедура виконання: після сприймання лекційного матеріалу з теми "Дихання. Типи дихання" викладач пропонує студентам визначити свій тип дихання. Результати обстеження занести до таблиці.

Показник: дикційна чіткість.

Завдання 5. Виписати по 5 скоромовок на кожний звук. Навчитися їх правильно промовляти.

Мета: з'ясувати вміння студентів дикційно правильно оформлювати власні висловлювання.

Форма спілкування: індивідуальна.

Процедура виконання: кожний студент за бажанням промовляє скоромовки на кожний звук (по черзі).

Завдання: Склади монофон.

Мета: з'ясувати вміння працювати зі словником, діагностика почуття ритму.

Кожному студенту пропонувалося скласти якомога більше монофонів на літери, що зустрічаються у власному імені та прізвищі. Наприклад, ім'я Анастасія Бобир. Монофони за звуками цього імені "Н", "С", "Р", "Б".

Термін монофон вперше був уведений до наукового обігу Д. Н. Александровим [1]. Монофон (від грецьк. monos – один, єдиний та phone – звук), Д. Н. Александров визначає як коротку оригінальну розповідь, кожне слово якої починається з однакового звуку (літери), що обирається за бажанням автора монофону. Монофон сприяє розвитку відчуття ритму, розширює словниковий запас, систематизує слова за звучанням, класифікує за аналогією.

Показник: інтонаційна виразність.

Показник: уміння варіювати темпові зміни при читанні творів різних жанрів.

Завдання 6. Прочитай уважно.

Мета: з'ясувати вміння студентів читати твори різних жанрів з різними змінами темпу.

Форма спілкування: індивідуальна.

Процедура виконання: Експериментатор пропонує прочитати тексти різних жанрів (байка, оповідання, казка, вірш. "Колискова") дотримуючись різних темпових змін.

3 критерій: використання в мовленні невербальних засобів виразності.

Показник: вживання під час презентації художнього твору міміки.

Завдання 7. "Добери обличчя".

Мета: З'ясувати вміння студентів визначити емоційний стан людини за допомогою інтонаційних засобів виразності.

Форма спілкування: індивідуальна.

Процедура виконання: експериментатор пропонує назвати студентові знайомі емоції – страх, сум, злість. Пропонує розглянути піктограми з добрими емоціями. – Хто з цих людей отримує задоволення, радість. Опишіть їх. Які очі в людини, яка посміхається?

Показник: використання під час розповідання текстів художньої літератури та при переказі різних видів жестів.

Завдання 8. "Пантоміма".

Мета: засувати вміння під час презентації художніх творів використовувати жести.

Форма спілкування: індивідуальна.

Процедура виконання: експериментатор пропонує показати уривок з улюбленої казки тільки за допомогою жестів. Всі інші учасники відгадують.

За результатами виконання студентами експериментальних завдань нами було визначено 5 рівнів сформованості навичок виразного читання. Дано їм характеристику.

Високий: на цьому рівні, показники за всіма критеріями виявлялися досить інтенсивно, в тісному взаємозв'язку, сформовані всі засоби логіко-емоційної виразності читання (темп, тембр, інтонація); голос, його діапазон, тональність, логічний наголос, ритм, логічна мелодія. Мовлення студентів вирізняється правильним граматичним оформленням, а також синтаксичною і лексичною розмаїтістю, умінням чітко, правильно мислити, що, у свою чергу, сприяє точній і логічній побудові висловлення; глибоке осмислення аналізу твору, розуміння особливостей виразного читання творів різних жанрів. Наявність здатності встановлювати і підтримувати контакт, під час мовленнєвої взаємодії на основі дотримання правил етики усного мовлення. Під час усних висловлювань студенти використовують засоби логіко-емоційної виразності читання. Студенти досконало володіють технічними показниками виразного читання; під час виступів використовують невербальні засоби виразності.

Достатній: мовлення студентів відзначалося дотриманням сучасних мовних норм, логіко-емоційної виразності читання. Темп, інтонація голосу, не достатньо різноманітні, і як наслідок, недостатньо виразні. Виразність студентів характеризується конкретними компонентами виразності читання, а також правил і прийомів визначення їх у тексті. Студентам притаманна правильна постановка дихання, ритму та тональності голосу, уміння чітко точно виразити своє ставлення до художнього твору під час презентації художніх творів використовують позамовні засоби виразності, але звертаються по допомогу до лексичних.

Середній: до цього рівня доцільно віднести студентів в яких виникають незначні труднощі в постановці голосу під час читання художнього твору. Студентам означеного рівня притаманна здатність змінювати рівень голосності, його звучання. Нормативність мовлення спостерігається, в активному мовленні засоби виразності майже не вживають. Студенти володіють технічними показниками виразного мовлення лише за нагадування. При читанні художніх творів майже не використовують темпові та темброві зміни. Під час презентації художніх творів позамовні засоби виразності використовують обмежено.

Низький: студенти використовують у власному мовленні засоби логіко-емоційної виразності читання лише після пропедевтичної роботи. Практично не володіють технічними показниками виразного мовлення. У мовленні не використовують невербальні засоби виразності.

Стадія невизначеності. Студенти означеного рівня не змогли правильно виконати жодного завдання, як під час групової так і під час індивідуальної роботи.

Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив недостатній рівень сформованості навичок виразного читання в студентів педагогічних факультетів. Як засвідчує таблиця, високого рівня сформованості навичок виразного читання не було зафіксовано. На достатньому рівні було 14% студентів експериментальної і 16% контрольної груп.

Незначна кількість – 34% студентів експериментальної і 26% - контрольної груп перебували на середньому рівні сформованості навичок виразного читання. У переважній більшості студентів (50% - експериментальної і 54% контрольної груп) було зафіксовано низький рівень сформованості навичок виразного читання. Під час виконання завдань, деякі студенти не змогли їх виконати взагалі і були віднесені до стадії невизначеності (2% експериментальна і 4% - контрольна група). Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив недостатній рівень сформованості навичок виразного читання (як на рівні розуміння, так і використання в мовленні технічних показників виразного читання).

Відтак вважаємо доцільним розробку методики формування навичок виразного читання у студентів ВНЗ педагогічних факультетів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров Д.Н. Риторика или русское красноречие: Учеб.пособие для вузов / Д.Н. Александров. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 351 с.
2. Богуш А.М., Трифонова О.С. та ін. формування мовної особистості на різних вікових етапах: Монографія / А.М. Богуш, О.С. Трифонова, О.І. Кисельова, Ж.Д. Горіна, М.П. Черкасов. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.
3. Головін Б.Н. Основы культуры речи / Б.Н. Головин. – М., 1980
4. Князян М.О. Самоістійно-дослідницька діяльність майбутніх учителів іноземних мов: теорія і практика: монографія. – Ізмаїл: Сміл, 2006. – 242 с.
5. Красных В.В. "Свой среди чужих": миф или реальность? / В.В. Красных. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003.
6. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика / М.І. Пентилюк. – К.: "Вежа", 1994.

Подано до редакції 14.05.09

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается актуальность проблемы формирования умений и навыков выразительного чтения у студентов педагогических вузов дошкольных факультетов. Автор описывает результаты поисково-разведывательного и констатирующего этапов эксперимента.

РЕЗЮМЕ

У статті розкривається актуальність проблеми формування вмінь і навичок виразного читання в студентів педагогічних вузів дошкільних факультетів. Автор описує результати пошуково-розвідувального та констатувального етапів експерименту.

SUMMARY

The article proves the urgency of the problem of developing skills in expressive reading of students of pedagogical establishments of higher education of preschool faculties. The author describes some results of the reconnaissance and establishing stages of the experiment.

Ключевые слова: критерии, уровни, показатели, выразительное чтение.

Ключові слова: критерії, рівні, показники, виразне читання.

Keywords: criteria, levels, parameters, expressive reading.
